

מורה בג'מנסיה, אסיר שחזר מסיביר, קצין צבא אנטי-ישראלי, אקדמאי מכובד-

ערב רב צאתי למוסקבה ביקרתי עם ידיד בכפר חסידי חביד, שפירי. היה זה ערב חגיגי ובני-הכפר שחו ושמחו כמצוות אמנותם. הידיד, איש חביד תושב תל-אביב, הושיב אותי ליד שולחנו של הרב אברום, גבר מווקן, בעל תנועות וקול של קוואק, המנהל את הישיבה המקומית. "מחר הוא נוסע למוסקבה", סיפר לו ידידי. היה זה כאילו השליך פצצה בין קהל החוגגים. "אתה נוסע למוסקבה?" התפלא הרב. "אתה יורד לשאול תחתיות? אל תיסע! אל תיסע! רק בנס ניצלתי מארץ זו ואני לא מאמין שיהידי יסע שמה מרצונו הטוב". ידידי לא נתן לי להשיב. "הוא נוסע בשליחות חשובה", הסביר.

הרב וחסידיו, כולם יוצאי ברית-המועצות שהסתנו ארצה בדרכים עקלקלות, התחילו לספר לי על רוסיה — ובמיוחד על יהודי רוסיה. רב אברום, המכונה מאויר, גרף שם עד חרמה ולא ניצל רק בנס מידי סוכני הבולשת. כי בברית-המועצות, תנועת חביד האדוקה הינה אירגון בלתי-חוקי, המתקיים במחתרת. כמה מבני-הכפר ביקשו למסור לי כתובות של אחים וידידים בברית-המועצות, כדי להעביר להם דרישת-שלום חיה. אך הרב מנע בעדם. "מוטב שלא יראה אותך איש מדבר עם אנשי חביד", פסק. אולם, אם בכל זאת אפגוש חבידיק בארץ הסובייטים, ביקש הרב, אמסור נא לו על החיים בכפר שפירי שליד רמלה, מושבם המשגשג של חסידי חביד הרוסיים, ואומר לו כי כאן אפשר לחיות ולעבוד כהלכה.

אותה שעה כבר היינו כולנו שתויים כהוגן — הרב, חסידיו, ידידי ואני. ספק אם התכוון הרב אברום ברצינות לאפשרות שאפגוש איש חביד במוסקבה ואכירנו. אני על כל פנים, קיבלתי את הדבר כמליצה, ולא הוספתי לחשוב עליו. הענין כולו נשמת מוכרונ.

המועצות. במשך כל שיחתי עם מוניה הבחנתי בגבר בן 45, לבוש חליפה אפורה אלגנטית, שמעט לא גרע עין ממני. לידו ישבה אשה בלונדית נאה מאד, כשזרועה כרוכה בזרוע הגבר. השניים נראו כרוסים טיפוסיים — היפוכו הגמור של ידידי החדש מחסידי חביד. הגבר נראה מתפקע מסקרנות. לבסוף, אחרי מאבק נפשי ממושך, פנה אלי באנגלית: "אתה מישראל? אני יהודי!"

הסתבר כי היה זה רופא בעל שם, מנהל אגף באחד מבתי-החולים הגדולים של מוסקבה. הוא לא ידע מלה אחת אידיש או עברית. הוא רק ידע כי הוריו יהודים — אם כי מעודו לא היה בבית-כנסת ולא ידע חוקי דתו מה הם. "כבר ראיתי פעם ישראלים", סיפר לי בגאחה. "היו אלה שחקני-הכדורגל שלכם, ששיחקו במוסקבה. המון יהודים באו אז מקצות ברית-המועצות לראות את הבחורים שלכם. אבל לא נישגתי אליהם. חששתי. אתה הישראלי הראשון שאני משוחח איתו". כל אותו זמן ישבה אשתו, כשעל פניה חיוך חצי-מנומס חצי-משועמם. "היא איננה מבינה אנגלית", הסביר לי הדוקטור. "גם לא אידיש. היא איננה יהודיה".

"מה הקשר שלך ליהודים?" שאלתי. "קשה לי מאד להסביר זאת. אני פשוט יודע שכל האנשים המכירים אותי חושבים אותי ליהודי. לכן אני חושב את עצמי ליהודי". "האם הרגשתי באינו שהיא הפליה בעבודתך? האם נתקלת אי פעם ביחס עויין בגלל היותך יהודי?"

"לא. לא נפגשתי בשום גילויי אנטישמיות. מנהל בית-החולים שלי יהודי. שלושה מנהלי-מחלקות אחרים באותו מוסד יהודים אף הם. איש אינו אומר דבר נגדם. מעולם לא הועלתי או הורגשתי שכל אדם הבא במגע איתי אומר לעצמו, בהיותי מוצג לפניו: 'ד"ר אלכסנדר מקסימיליאנוביץ' הוא יהודי'. זה קשה אולי להסביר — אבל זאת היא בעצם כל יהדותי".

ד"ר אלכסנדר מקסימיליאנוביץ' היה גבוה מאד. ממש על כרחו מצא את עצמו בן לעם היהודי. הוא ניסה לברר מה הוא עם זה. מה היא מולדתו, מה הם מנהגיו — ועד היום לא מצא את כל התשובות. "פעם האמנתי שאנחנו עם ככל עם אחר, אחד מני רבים בברית-המועצות. עכשיו אני יודע שזה לא כך. אנחנו אמנם עם, אבל לא עם סובייטי רגיל. אומרים שיש לנו מולדת ויש לנו תרבות והיסטוריה משלנו, וכי מרכיבנו הלאומי הוא במדינת-ישראל. יתכן שזה נכון. לי קשה עדיין להסתגל למחשבה. אתה מבין — כל מה שאני יודע על ישראל הוא שזאת מדינה קטנה במזרח התיכון, הנמצאת במלחמה מתמדת עם הערבים. אפ"י לו את שפתכם אינני מכיר".

בעיתו הגדולה של הדוקטור, אשר שירת במשך שבע שנים בצבא הסובייטי והשתתף בקרבות של כיבוש גרמניה, היתה: אם אי ננו שייך לעם הרוסי, אשר את שפתו הוא מדבר ואת רוחו הוא ספג, כיצד יהיה בטוח כי ימצא את מקומו בתוך העם הירודי בישראל?

★ ★ ★

ילדים קוראים, "יורד!"

כאן הצטרף אלינו עוד יהודי. הפעם מורה לצרפתית בבית-ספר תיכון. היה זה גבר בן 40, שדיבר צרפתית רהוטה ונראה עצבני מאד. כל זמן שדיבר איתי, היו עיניו בולשות סביבו בחשדנות, כמעט בפתח. "רע לנו מאד כאן", הכריז בהתלהטות. "פעם חשבנו כי הארץ היחידה שהצליחה לפתור את הבעיה היהודית שלה היא ברית-המועצות. עכשיו כל אחד מורה כי הבעיה לא נפתרה אפילו באורח חלקי ביותר".

לדבריו קיימת שנאת-יהודים בלתי-פעילה אך שורשית בקרב האוכלוסיה. הם אינם מעויים להתנכל לנו בגלוי, או לתקוף אותנו התקפה גופנית", סיפר. "אבל בבתי-הספר לא קוראים לילד יהודי בשמו האמיתי. התלמידים — ואפילו המורים — קוראים לו: 'היי זיד! בוא הנה'". הפחד שביצבץ בעיניו של המורה נראה לי בכל זאת מוגזם. עד שהוא גילה לי כי כבר פעמיים נקרא לחקירה בבולשת. "אחד מתכרי הטובים ביותר ביקש היתר הגירה לישראל", סיפר. "המשטרה קראה אותי לחקירה, כדי לבדוק אם גם אני נדבקתי כמוהו בהידיק הציוני".

"פעם הלכתי ברחוב עם אשתי. אשתי אוקראינית נוצרית. ניגש אלי רוסי שיכור והתחיל לקלל אותי ואת היהודים. ניגשתי לשוטט וביקשתי ממנו שיעצור את האיש. כי אני יודע שהחוק בברית-המועצות אינו מרשה כל גילוי של אנטישמיות. אבל השוטט רק צחק. מה אני יכול לעשות לזו? הוא סתם משתעשע, השיב לי. השבתי שהעולם נחרב עלי. אשתי הבילה אותי הביתה כאילו הייתי עיוור".

יחס דומה ל"זיד" הודמן לי לראות פעם אחת במו עיני. נסעתי בשעה מאוחרת באוטובוס, לבית המשלחת הישראלית. יחד איתי נסעו שלושה בחורים יהודים — כולם ילידי ברית-המועצות, כולם תניכי הקומוסומוז, כולם בני הדור שלא הכיר את עולם טרום-המהפכה. בכל זאת היו השלושה להוטים לשמוע כל מלה על ישראל והם זיכרו אידיש בקלות מפליאה. תוך כדי נסיעה באוטובוס הספיקו ללמוד את השיר הבאנו שלום עליכם.

עוד לפני כמה שנים, הסבירו לי, לא ידעו מלה אחת של אידיש, והם חשבו את עצמם כרוסים לכל דבר. הוריהם לא אמרו להם מעולם שהם יהודים ולא ניסו ללמדם אידיש. "אינני יודע מתי ואיך הרגשתי שאני מיתר חברי באוניברסיטה", התחזה אחד מהשלושה. "הרגשתי שאני יהודי. לפני שנתיים החלטתי ללמוד אידיש. אמי בכתה כשבאתי אליה ואמרת שאני רוצה ללמוד את שפת אבותיה".

באחת התהנות, התפנה מקום ישיבה ואחד הנוסעים הרוסיים ניגש לשבת בו. הוא היה שתי ועדיו לא היו בטוחים ביותר. בדרךנו אל המושב, נתקל בגבר שעמד במעבר. "אתה בודאי יהודי!" יבב השיכור. "אתה בודאי רוצה להלבל בפסטיבל, כדי שלא יצליח. כן, כן. אתה מתנהג בדיוק כמו זיד!"

ברגע זה קם גבר גבוה ממקומו, הורה לנהג האוטובוס לעצור, ניגש לשיכור ובתנועה שאמרה כולה נסיון והחלטיות, נטל את זרועו מתחת למרפק ודחף אותו החוצה. "זה בלש!"

מחסוק משטרה

מכוניות משטרה ושוטרים חוסמים את הכניסה לתחנת הרכבת ויזנייה, בין קייב למוסקבה. הרציף היה מלא עד כדי כך, שהיה צורך להקים את המחסום מפני הקהל שנדחק מבחוץ. בין האלפים שהצטופפו בתחנה לקבל את פני המשלחת הישראלית בדרכה למוסקבה, היה אחוז היהודים גבוה מאד, שקראו: "עם ישראל חי!"

עד אשר ניגש אלי רוסי צעיר, כבן 30, בשבתי באיצטדיון-הענק על שם לנין, במוסקבה. הוא התיישב ליד בתנועת-גלישה מהירה, ומזחית-פיו השמיע: "שלום עליכם. אני יהודי".

★ ★ ★

חביד באיצטדיון לנין

בן-שיחי — אקרא לו כאן מוניה — סיפר לי שהוא למד עברית מתוך סידור-הפילה ומתוך שידורי קול ישראל. רק לפני כמה שעות הגעתי למוסקבה, וזאת היתה לי הזדמנות ראשונה לשוחח ביחידות עם יהודי סובייטי. מוניה גולד במוסקבה. אביו מנהל עבודה בבית-חרושת לאריגים, הוא עצמו סטודנט במכון גבוה לשפות זרות.

התבוננתי בו היטב: רזה, בעל קומה בינונית, הכוש מגבעת קש לבנה, לחיו ספק מגולחתי, ספק מכוסה בצל של זקן, פיאותיו ארוכות אך במעט מן המקובל. קשה היה להגדירו כטיפוס הסובייטי החדש. הוא דמה הרבה יותר לבחור-ישיבה ירושלמי, או למורה בבית-ספר דתי בכל פינה שהיא בישראל. אינני יודע מדוע, אבל לפתע שאלתי אותו: "אתה חבידיק?"

"כן", השיב בלי היסוס, ומיד העיף מבט סביבנו, לראות אם שמע אותו מישהו. הוא נראה נדהם מעצם גילוי לבו.

סיפרתי לו על הערב בכפר שפירי והעברתי לו את דרישת-השלום. "אמור נא לאחי שם", השיב בעברית המדוקדקת שלו, "כי שמענו עליהם ועל מפעלם. ירצה השם ונהיה גם אנו כמותם".

★ ★ ★

יהדותו של אלכסנדר מקסימיליאנוביץ'

בעצם, דיבוריו של מוניה לא הפתיעו אותי במיוחד. האם לא הבהיר לי רב אברום בעוד מועד כי ישנם ברוסיה חסידים החולמים על שיבה לציון? הופתעתי אמנם לשמוע אותו מדבר עברית בקלות רבה, ומתמצא לא מעט בענייני ישראל. אולם זעזובה שהיה חבידיק הסבירה את הכל. לא עברו זקות רבות ונוכחתי לדעת כי לא רק אנשי חביד חיו את יהדותם בברית-